

УДК 347.1

DOI 10.32755/sjlaw.2024.02.082

Самофалов О. Л.,

кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри адміністративного, цивільного та господарського права і процесу юридичного факультету, Пенітенціарна академія України, м. Чернігів, Україна
ORCID:0000-0001-9157-7435

ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ПЕРСОНАЛУ ДЕРЖАВНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

У статті проаналізовані основні поняття та підстави цивільно-правової відповідальності як у загальному розумінні, так і безпосередньо персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України (далі – ДКВС України). Розкрито зміст та способи відшкодування шкоди, завданої правопорушенням під час проходження служби особами рядового і начальницького складу ДКВС України. Запропоновано визначення цивільно-правової відповідальності осіб рядового і начальницького складу ДКВС України.

Ключові слова: персонал, Державна кримінально-виконавча служба України, особи рядового і начальницького складу, відповідальність, цивільно-правова відповідальність, юридична відповідальність, шкода, збитки, відшкодування шкоди.

Постановка проблеми. Цивільно-правова відповідальність належить до тих правових явищ, які завжди привертала увагу дослідників. Проблеми цивільно-правової відповідальності стосуються з'ясування сутності цього поняття, його правової мети, визначення розміру відповідальності тощо. Положення цивільно-правової відповідальності доволі тісно пов'язані з положеннями юридичної відповідальності, тому що поняття «цивільно-правова відповідальність» і «юридична відповідальність» співвідносяться як видове і родове [1].

Цивільно-правова відповідальність осіб рядового та начальницького складу ДКВС України є одним із видів юридичної відповідальності, яка настає за вчинення цивільного правопорушення, під яким розуміється протиправна дія або бездіяльність особи, що порушує норми актів цивільного законодавства

або умови договору, і з якою договір або закон пов'язують виникнення цивільно-правової відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемні питання, пов'язані з цивільно-правовою відповідальністю та відшкодуванням завданої правопорушенням шкоди, розглядали такі вчені, як: Д. В. Боброва, О. В. Кіряк, І. Р. Калаур, І. С. Канзафарова, О. О. Лов'як, А. О. Немцева, І. Н. Ніжинська, М. М. Фролов та інші.

Метою статті є виявлення проблемних питань цивільно-правової відповідальності осіб рядового та начальницького складу ДКВС України.

Виклад основного матеріалу. У цивільному законодавстві відсутнє визначення поняття цивільно-правової відповідальності, що пов'язано з абстрактністю цієї наукової категорії. У цілому цивільно-правову відповідальність належить тлумачити як захисні правовідносини, що виникають із правопорушення суб'єктивних цивільних прав, встановлених договором чи законом між юридично рівними і майново самостійними суб'єктами, один з яких – порушник, на якого покладається обов'язок зазнати відповідних негативних наслідків майнового характеру у вигляді позбавлення суб'єктивних цивільних прав або покладання додаткових цивільно-правових обов'язків щодо невиконаного обов'язку правопорушника, забезпечений силою державного примусу (що не виключає добровільне його виконання) з метою відновлення чи компенсації порушеного права [2].

Цивільно-правова відповідальність – один із трьох видів цивільно-правових санкцій, які може бути застосовано у випадках невиконання або неналежного виконання цивільного обов'язку до порушника. Цивільно-правовими санкціями вважають негативні правові наслідки, передбачені нормами цивільного права, що застосовуються до правопорушників у випадках невиконання або неналежного виконання цивільно-правових обов'язків. Види цивільно-правових санкцій: 1) примусове виконання добровільно невиконаного обов'язку (здійснюється в судовому порядку, наприклад, ч. 1 ст. 620 ЦК); 2) оперативні санкції (передбачені договором або актом цивільного законодавства засоби оперативного впливу на боржника, спрямовані на запобігання інших правопорушень або зменшен-

ня їх шкідливих наслідків; не залежать від сили державного примусу; застосовуються управненою особою в односторонньому порядку; за спрямованістю поділяються на: а) оперативні санкції, спрямовані на одностороннє припинення правовідношення, наприклад, ч. 2 ст. 849 ЦК; б) оперативні санкції, спрямовані на односторонню зміну правовідношення, наприклад, ч. 2 ст. 678 ЦК; 3) цивільно-правова відповідальність [3].

Існують такі основні позиції щодо визначення поняття цивільно-правової відповідальності:

1) цивільно-правова відповідальність як певний обов'язок правопорушника перетерпіти негативні наслідки. Відповідальність виражається в заміні невиконаного обов'язку новим чи у приєднанні щодо невиконаного обов'язку додаткового обов'язку або у позбавленні права, з якого випливає порушений обов'язок;

2) цивільно-правова відповідальність як «охоронне правовідношення», тобто це не лише обов'язок особи зазнати в майбутньому певних втрат, а правовідношення, зміст якого складають взаємні права та обов'язки правопорушника і органу державної влади;

3) цивільно-правова відповідальність як санкція (захід державного примусу) [4, с. 27–28].

У Законі України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» зазначено, що до персоналу ДКВС України належать особи рядового і начальницького складу (далі – особи рядового і начальницького складу кримінально-виконавчої служби), спеціалісти, які не мають спеціальних звань, та інші працівники, які працюють за трудовими договорами в ДКВС України (далі – працівники кримінально-виконавчої служби) [5]. Як ми бачимо, законодавець чітко відмежовує осіб рядового і начальницького складу від працівників, які не мають спеціальних звань. Тим самим підкреслюючи повне розмежування як обов'язків, так і відповідно критеріїв юридичної відповідальності за вчинення правопорушень.

Цивільно-правову відповідальність осіб рядового та начальницького складу ДКВС України можна розглядати як заподіяння шкоди (збитків) охоронюваним законом інтересам, так і завдання шкоди окремим категоріям фізичних осіб.

Цивільно-правова відповідальність насамперед виникає внаслідок вчинення цивільного правопорушення, яке полягає в заподіянні негативних наслідків у вигляді моральної, майнової або фізичної шкоди.

Більшість учених-цивілістів вважають, що заподіяння та відшкодування матеріальної шкоди (матеріальна відповідальність) суттєво відрізняється від цивільно-правової відповідальності й відповідно майнової шкоди. Так, під матеріальною відповідальністю в загальній теорії права розуміють обов'язок кожної зі сторін трудових правовідносин (працівника і власника) відшкодувати майнову шкоду, завдану іншій стороні внаслідок невиконання чи неналежного виконання трудових обов'язків у встановленому законом розмірі та порядку [6].

Законом України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» передбачено, що матеріальна відповідальність – вид юридичної відповідальності, яка полягає в обов'язку військово-службовців та деяких інших осіб покрити повністю або частково пряму дійсну шкоду, що було завдано з їх вини шляхом знищення, пошкодження, створення нестачі, розкрадання або незаконного використання військового та іншого майна під час виконання обов'язків військової служби або службових обов'язків, а також додаткове стягнення в дохід держави як санкція за протиправні дії у разі застосування підвищеної матеріальної відповідальності [7].

Такий вид відповідальності більше стосується воєнізованих формувань ДКВС України, тобто підрозділів, які відповідно до закону діють у складі органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів, призначених для їх охорони та запобігання і припинення дій, що дезорганізують роботу виправних установ, а також які спільно із Збройними Силами України, органами військового управління, з'єднаннями та іншими підпорядкованими складовими сил оборони держави можуть брати участь в охороні та переміщенні військовополонених, захоплених унаслідок ведення воєнних (бойових) дій у зв'язку з відсіччю збройної агресії проти України.

Посадові та службові особи органів і установ виконання покарань, слідчих ізоляторів мають право здійснювати оператив-

но-розшукові заходи згідно із законами України, а також застосовувати й використовувати фізичну силу, спеціальні засоби і зброю на підставах і в порядку, передбачених Законом України «Про Національну поліцію» та іншими законами України.

Чинне цивільне законодавство передбачає, що шкода, завдана фізичній особі внаслідок її незаконного засудження, незаконного притягнення до кримінальної відповідальності, незаконного застосування запобіжного заходу, незаконного затримання, незаконного накладення адміністративного стягнення у вигляді арешту чи виправних робіт, відшкодовується державою у повному обсязі незалежно від вини посадових і службових осіб органу, що здійснює оперативно-розшукову діяльність, досудове розслідування, прокуратури або суду [8].

Як вбачається, у певних встановлених законом випадках держава бере на себе відповідальність за завдану шкоду її посадовими особами при виконанні службових обов'язків.

Виходячи з того, що діяльність персоналу ДКВС України тісно пов'язана з великим колом різного роду прав та обов'язків, у зв'язку з чим їм надано право на здійснення примусових заходів фізичного впливу, можуть виникнути обставини, за яких можлива неправомірна поведінка, яка призведе до заподіяння моральної, майнової та фізичної шкоди деяким категоріям громадян.

У відомчих нормативно-правових актах видів юридичної відповідальності, крім дисциплінарної, не передбачається, тим більше цивільно-правої. Тому при вчиненні кримінального, адміністративного або цивільно-правового правопорушення особи рядового і начальницького складу ДКВС України несуть відповідальність на загальних підставах.

За загальним правилом цивільно-правова відповідальність настає за наявності таких умов:

- а) протиправної поведінки (дії чи бездіяльності) особи;
- б) шкідливого результату такої поведінки (шкоди);
- в) причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою;
- г) вини особи, яка заподіяла шкоду.

Фактично перераховані умови можна віднайти в нормах ЦК України, зокрема у статтях 610, 611, 614. Перші три умови – протиправність, шкода та причинний зв'язок – є об'єктивними,

а четверта – вина – суб'єктивною умовами цивільно-правової відповідальності. Встановлення цих умов здійснюється саме у вказаній черговості, оскільки відсутність однієї з попередніх умов позбавляє сенсу встановлення інших (наступних) умов [2].

За підставами виникнення цивільно-правова відповідальність поділяється на договірну та недоговірну (позадоговірну). Зважаючи на такі види, необхідно зауважити, що персоналу ДКВС України під час виконання службових обов'язків більш притаманна недоговірна відповідальність. Тобто до завдання збитків між посадовими особами ДКВС України та іншими особами, яким може бути спричинена шкода, ніяких цивільно-правових відносин не існувало.

Відмінність між договірною й недоговірною відповідальністю полягає в тому, що суб'єктом договірної відповідальності є певна особа (боржник), який перебуває з потерпілою особою у відносинах, а суб'єктом недоговірної відповідальності може бути будь-яка особа, що порушила право потерпілого, перебуваючи з ним в абсолютних відносинах. Однак на практиці можуть бути випадки, коли правопорушник і потерпілий перебувають у договірних відносинах, однак заподіяння шкоди будь-якою зі сторін іншій не пов'язане з виконанням договірного зобов'язання, і за таких обставин може виникнути недоговірна відповідальність, яка врегульовується зазвичай імперативно. ЦК встановлює для договірної відповідальності лише загальні правила – загального або спеціального характеру для окремих договірних зобов'язань. Вони є диспозитивними, і сторони мають право врегулювати питання відповідальності при укладенні договору [9, с. 156].

У непоодиноких випадках цивільно-правова відповідальність настає в результаті вчинення кримінального правопорушення, пов'язаного із заподіянням тілесних ушкоджень засудженим або навіть смертю. Це може відбуватися при вчиненні засудженими різних протиправних діянь, таких як напад на працівників, спроби вчинення втечі, масових заворушень тощо. За звичайним правилом у таких випадках застосування сили визнається правомірним, якщо не буде доведено перевищення меж, необхідних для зупинення неправомірних дій.

Також цивільно-правові стягнення можуть накладатися і за порушення особистих немайнових прав, які полягають у приниженні честі, гідності, ділової репутації особи.

Необхідно зазначити, що при визначенні розміру збитків за нормами цивільного права враховуються не тільки реальні збитки, тобто втрати, яких особа зазнала у зв'язку зі знищенням або пошкодженням речі, а також витрати, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого порушеного права, також упущена вигода (доходи, які особа могла б реально одержати за звичайних обставин, якби її право не було порушене) та моральна шкода.

Відповідно до загальної теорії цивільного права відшкодування шкоди може здійснюватися в натурі (передання такої самої речі та тієї самої якості, полагодження пошкодженої речі тощо) або шляхом грошового відшкодування збитків. З цього виходить, що в разі доведення вини персонал ДКВС України має можливість обрати вид відшкодування шкоди. Також, виходячи із загальних цивільно-правових положень, вбачається, що особам рядового та начальницького складу ДКВС України надається можливість добровільного відшкодування завданих збитків (шкоди), а в разі їх незгоди рішення про стягнення ухвалюється в судовому порядку.

Висновки. Проаналізувавши вищевикладене, можна дійти висновку, що під цивільно-правовою відповідальністю персоналу ДКВС України слід розуміти окремий вид юридичної відповідальності, що полягає в застосуванні державного примусу до правопорушника позбавленням особи певних благ або покладення обов'язків майнового характеру щодо добровільного або примусового відшкодування завданих збитків. Своєю чергою необхідно звернути увагу й підкреслити, що державні органи в особі ДКВС України повинні забезпечувати сприятливі умови служби для своїх працівників і тим самим стимулювати їх до правомірної поведінки шляхом роз'яснювальної роботи щодо основ юридичної відповідальності за вчинення правопорушень.

Список використаних джерел

1. Загородній С. А. Актуальні проблеми виникнення цивільно-правової відповідальності. *Право і безпека*. 2011. № 1 (38). С. 226–230.
2. Кіряк О. В., Пацурківський Ю. П., Гудима-Підвербецька М. М. Цивільне право (загальна частина) : навчальний посібник. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2021. 304 с.
3. Цивільне право України : підручник: в 2 т. Т. 1 / кол. авторів ; за ред. Г. Б. Яновицької, В. О. Кучера. Львів : Новий Світ-2000, 2014. 444 с.
4. Немцева А. О. Теоретичні аспекти відповідальності без вини у цивільному праві. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2015. № 4. С. 27–32.
5. Про Державну кримінально-виконавчу службу України : Закон України від 23.06.2005 р. № 2713-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 30. Ст. 409.
6. Загальна теорія держави і права : підручник / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін.; за ред. М. В. Цвіка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2009. 584 с.
7. Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі : Закон України від 03.10.2019 р. № 160-IX. *Відомості Верховної Ради*. 2019. № 47. Ст. 313.
8. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
9. Комарницька І. І. Адміністративна відповідальність: теоретико-правові аспекти. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія «Юридичні науки». 2020. Т. 7. № 2 (26). С. 155–161.

Samofalov O.,

Ph.D. in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Administrative,
Civil and Commercial Law and Process,
Penitentiary Academy of Ukraine,
Chernihiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-9157-7435

CIVIL LIABILITY OF PERSONNEL OF THE STATE CRIMINAL AND EXECUTIVE SERVICE OF UKRAINE

The article analyzes the basic concepts and grounds of civil liability, both in the general sense and for the personnel of the SCES (State Criminal

and Executive Service of Ukraine). The author reveals the content and methods of compensation for damage caused by an offense during service by persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine.

The civil liability of persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine is one of the types of legal liability that arises for the commission of a civil offense, which is understood as an unlawful act or omission of a person that violates the norms of civil law or the terms of a contract, and with which the contract or law links the emergence of civil liability.

According to the fact that the activities of SCES of Ukraine personnel are closely related to a wide range of different rights and obligations, and therefore they are entitled to use coercive measures of physical influence, circumstances may arise in which misconduct may result in moral, property and physical harm to certain categories of citizens.

Departmental normative-legal acts do not provide for any type of legal liability other than disciplinary, especially civil liability. Therefore, when committing a criminal, administrative or civil law offense, persons of the rank and command staff of the SCES of Ukraine are liable on a general basis.

It is proved that compensation for damage can be made in kind or by way of monetary compensation. This means that in case of guilt is proved, the SCES of Ukraine personnel have the opportunity to choose the type of compensation of damage.

The article concludes with a definition of civil liability and outlines the ways to improve the enforcement of the rights of SCES of Ukraine personnel if it is necessary to implement the principle of compensation.

Key words: staff, State Criminal and Executive Service of Ukraine; persons of the rank and command staff; liability; civil liability; legal liability; damage; losses; compensation for damage.

References

1. Zahorodnii, S. A. (2011), "Current issues of civil liability arising", *Law and security*, No. 1 (38), pp. 226–230.
2. Kiriak, O. V., Patsurkivskiy, Yu. P. and Hudima-Pidverbetska, M. M. (2021), *Civil law (general part)* : manual, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi.
3. *Civil law of Ukraine* : manual (2014), in 2 Vol., Vol. 1 / in Ianovytska, H. B. and Kucher, V. O., New World-2000, Lviv.

4. Niemtseva, A. O. (2015), "Theoretical aspects of liability without fault in civil law", *Scientific Notes of the Institute of Legislation of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 4, pp. 27–32.

5. Ukraine (2005), *On the State Criminal and Executive Service of Ukraine* : Law of Ukraine dated 23 June 2005, No. 2713-IV, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 30, Art. 409.

6. Tsvik, M. V., Petryshyna, O. V. and Avramenko, L. V. (2009), *General theory of state and law* : manual / in Tsvik, M. V. and Petryshyna, O. V., Law, Kharkiv.

7. Ukraine (2019), *On the material liability of military personnel and persons equated to them for damage caused to the state* : Law of Ukraine dated 03 October 2019, No. 160-IX, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 47, Art. 313.

8. Ukraine (2003), *Civil Code of Ukraine* : Law of Ukraine dated 16 January 2003, No. 435-IV, *Vidomosti of the Verkhovna Rada of Ukraine*, No. 40–44, Art. 356.

9. Komarnytska, I. I. (2020), "Administrative liability: theoretical and legal aspects", *Bulletin of Lviv Polytechnic National University. Series "Legal Sciences"*, Vol. 7, No. 2 (26), pp. 155–161.